

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

Vegetius: Epitoma rei militaris

-

Az „Epitoma” hatása a középkori (had)tudományos irodalomra

Kákóczki Balázs

Témavezető: Dr. Forisek Péter, egyetemi docens

DEBRECENI EGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

2012

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

„A könyveknek megvan a maguk sorsa.” Ez különösen igaz arra a munkára, amellyel ez a disszertáció foglalkozik. Ez a könyvecske eredetileg arra volt ítéelve, hogy a régi dicsőséges minták révén megújítsa a római hadművészetet, kivezesse a birodalmat az egyre mélyülő válságból, és talán a sors akarta úgy, hogy pont azok a rómaiak nem tudták felhasználni, akiknek eredetileg megírták. Több mint ezerhatszáz év távlatából mi már tudjuk, hogy valóban más sorsot szántak ennek a műnek. Egyesek úgy gondolják, hogy ez a könyvecske alapvetően befolyásolta a középkor hadművészetét, míg mások szerint ez a hatás inkább elméleti jellegű volt. Íróját régen azzal a kritikával illették, hogy ő csak egy kivonatoló volt, aki katonai tapasztalat híján próbált meg eljárni katonai ügyekben. Azt is a szemére vetették, hogy úgy vállalkozott történetírásra, hogy nem is volt történettudós, és valójában csak a nagy római hadtörténetírókat akarta utánozni. Kritikaként fogalmazzák meg vele szemben, hogy leírása gyakran közhelyes, sokat ismételt, és nem egyszer zavaros. És persze az egyik leggyakoribb kérdés is idekívánczozik, amit gyakran feltesznek egy kutatónak: „Egy ezerhatszáz éves forrás milyen hatásokkal bírhat a 21. század katonai gondolkodásában?” Többéves kutatómunka távlatából úgy gondolom, hogy mindegyik állításban van némi igazság, a kérdés is jogos, azonban a kép, ahogy mondani szokták, sokkal árnyaltabb.

Ebben a dolgozatban arra kerestem a válaszokat, hogy Vegetius *Epitoma rei militaris*, vagyis „*A hadtudomány foglalata*” című munkája, amelyet az egyszerűség kedvéért „Foglalat”-nak neveztem el, milyen elméleti és gyakorlati téziseket fogalmazott meg, és ami fontosabb, hogy a középkorban ezek közül melyeket tartottak hasznosnak, az aktuális hadügyekbe beépíthetőnek.

Tanulmányaim során Vegetiusszal gyakran találkoztam. A római hadművészet akármelyik szegmensét is kellett vizsgálnom, sokszor belebotlottam a vegetiusi „elvekbe”, hiszen általános érvényű tanácsai minden korszakban hatályosak voltak. Azonban csak négy éve merült fel bennem a gondolat, hogy ebben a témában sokkal több rejlik. Annak ellenére, hogy Magyarország hadtörténete rendkívül gazdag, maga a hadtörténetírás a nyugatihoz képest viszonylag fiatal, és csak a második világháborút követően vált nagykorúvá, mint a történelem egyik segédtudománya. A rendszerváltást követően, a nyugati eszmék beáramlásával, a hadtörténet kutatása is egy szemléletváltáson esett át: kibővült a források köre (nyugati levéltárak megnyílása, majd az internet térhódítása), és szélesebb intézményi háttérrel rendelkező szakmai és civil közösségek (Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és a

Hadtörténeti Intézet kutatói, egyetemi hallgatók, múzeumok, gyűjtők) foglalkozhattak behatóbban hadtörténelemmel. A kutatók dolga korántsem egyszerű, hiszen igény elsősorban olyan, sokszor még mindig kényes témák iránt van, mint az első és második világháború, vagy az 56-os forradalom. Ami az előző korszakokat illeti, a középkori hadtörténelem tanulmányozása még csak most tör ki az érdektelenségből, az ókori iránti figyelem pedig elhanyagolható, annak ellenére, hogy az egyetlen, nemzetközi szinten is számon tartott magyar hadtörténetíró, Zrínyi Miklós, főleg a római minták, például Caesar, Tacitus vagy Vegetius inspirációja révén kívánta új alapokra helyezni a magyar királyság hadszervezetét. Ez a kezdeményezés, mint majd a későbbiekben látni fogjuk, nem volt egyedi, és szerves részét képezte azoknak a 16-17. századi, elsősorban a Németalföldről kiinduló reformoknak, amelyek az antik minták restaurálására törekedtek. Ezen a kutatási területen még nyílik mozgástér, hiszen Zrínyi munkássága ugyan jól feldolgozott, viszont máig hiányzik egy olyan összefoglalás, amely Zrínyi katonai elveinek ókori eredetét, azok aktualizálásának jogosságát vizsgálja. A magyar kapcsolat tehát egyértelmű, viszont a szakma ennek ellenére nem fordít kellő figyelmet Zrínyi érveinek feltárására, amelyhez persze a késő római viszonyok ismerete szükséges. És ahogy fentebb említettük, Zrínyi tervezete egy egyetemes, egész Európán átívelő koncepció részét képezte, amely csak úgy érthető meg, ha sorra vesszük az előzményeket, vagyis a középkorban lezajlott hasonló irányú kezdeményezéseket. Mérlegelve ezeket, arra a következtetésre jutottam, hogy először érdemesebb Vegetius egyetemes hatásait tanulmányozni, majd pedig az eredmények segítségével lépésről lépésre közelíteni a magyar kapcsolatok felé. Disszertációmban azonban csak az első feladatot vállaltam fel. Egyrészt úgy gondoltam, hogy érdemesebb a fokozatosság elvét alkalmazni, másrészt pedig nem egy doktori disszertációnak, hanem inkább egy Zrínyi-tanulmánynak a részét képezhetné egy hasonló vállalkozás.

A motivációs tényezők közül még több aspektus is szerepet játszott. Az utóbbi években ugyan elkészült néhány jelentős ókori író/hadtörténetíró (Hérodotosz, Thuküdidész, Xenophón, Polybios) művének magyar fordítása, viszont kizárólag a hadtörténeti vonatkozású források száma továbbra is kevés. Zrínyi latinul tanulmányozta Vegetiust, így akkoriban valószínűleg föl sem merült egy magyar nyelvű fordítás elkészítése. Miközben Európa nyugati felében már a 14-15. században lefordították a „Foglalat”-ot a főbb európai nyelvekre, és korán elkészült például egy héber-német vagy portugál fordítás is, addig Magyarországon egészen 1963-ig, Várady László fordításáig kellett várni. Ez a fordítás nem egy önálló kötetben, hanem Hahn István: „A hadművészet ókori klasszikusai”-ban kapott helyet, a részben lefordított Frontinus, Onosandrus vagy Aelianus Tacticus mellett. Ez a vegetiusi

fordítás ugyan teljes és mindmáig a leghasznosabb, viszont nem egyszer pontatlan, és sem kommentárok, sem pedig magyarázatok nem készültek hozzá, ami viszont elengedhetetlen lenne az ósszrómai hadművészet megértéséhez. Egy friss fordításon alapuló önálló Vegetiuskötet megszerkesztése, kiegészítve kommentárokkal, a megírás körülményeivel, vagy a középkori hatásokkal továbbra is várat magára. Ez egy olyan többszerzős vállalkozás lenne, amely szintén nem szorítható egy disszertáció keretébe, ezért a legjárhatóbb útnak azt találtam, ha a latin, a magyar, és az angol nyelvű szövegek összevetésével készítek egy olyan elemzést, amely útmutató lehet egy további kutatásokhoz.

A téma időbeli kerete és tematikája mindvégig adott volt, így disszertációm kezdeti címén (*Epitoma rei militaris: A római hadművészet középkori hatásai*) még a befejezést követően sem kellett nagyon változtatni, inkább csak pontosítani. Az újabb és újabb források bevonása, különösen Niccoló Machiavelli hadtudományos munkásságának feltárása először arra ösztökélt, hogy a címet kibővítssem a kora újkori hatásokkal is. Ezzel viszont túlságosan megnöveltem volna a dolgozat terjedelmét, hiszen, ahogy korábban már szóltunk róla, Machiavellin túl számításba kellett volna venni még olyan 17. századi hadvezéreket és katonai gondolkodókat is, akik bőségesen merítettek az antik mintákból. Például Nassaui Móric Oránia herceget, Lajos Vilmos Hessen-Orániai herceget, vagy II. Gusztáv Adolf svéd királyt stb. Machiavelli ugyan kicsúszik a középkorból, viszont gondolatainak egy jó része még a középkori hadművészetből táplálkozik, amellet persze, hogy számos intéciója már előrevetíti a 17-18. század hadművészeti változásait is. Ugyanakkor Machiavelli azért is kihagyhatatlan, hiszen már jóval előtte, a középkor derekán felmerült az igény az észak-itáliai városállamok hadszervezetének megújítására ókori minták alapján. Machiavelli személye volt az, amely ezeket a reformizációs törekvéseket elméleti szinten keretbe foglalta, és ami fő, a gyakorlatban is kivitelezhetőnek tartotta. Machiavellit tehát ezen okok miatt tartottam szükségesnek bevonni a vizsgálódási körbe, viszont a címen ennek ellenére nem változtattam.

II. Alkalmazott módszerek és források

A megvizsgált források természete és a követendő módszer révén azt tűnt a legmegfelelőbbnek, ha disszertáciomban kombinálom a kronológiai és a tematikus megközelítést, lehetővé téve ezáltal minden történeti korszak egységének a megőrzését, és a szélesebb korszakok között átívelő összefüggések megértését. Eme komplex eljárás miatt azonban nem egyszer átfedésbe került néhány téma vagy alfejezet, attól függően, hogy milyen

kontextusban vagy melyik korszakban vizsgáljuk őket. Ez részben Maurikios kelet-római császár *Strategikon* című munkája kapcsán lesz feltűnő, amelyet a második fejezetben a kelet-római hadművészet szemszögéből, míg a hetedik fejezetben a vegetiusi hivatkozások kapcsán elemeztem. Hasonló átfedést tapasztalható a királytükör műfaját illetően is, amelyet a harmadik fejezetben bontottam ki, noha a negyedik fejezet legfőbb forrása szintén egy királytükör lesz. A tematikai rendezés főleg a források gyarapodását követően vált szükségessé, mivel magam is meglepődtem, hogy Vegetius milyen szerteágazó hatással bírt az egymástól teljesen eltérő irodalmi és tudományos műfajokra. Így tehát a középkort korszakokra osztottam, és az adott korszak legjellemzőbb műfajait/témaköreit vettem számításba.

Disszertációm, noha nem egy filológiai esszé, mégis a lehetőségeimhez mértem próbáltam eredeti, latin nyelvű forrásokból tájékozódni, amelyeket angol és német nyelvű kritikai kiadásokkal vagy fordításokkal vettem egybe. A magyar nyelven hozzáférhető források száma elenyésző, és külön jelzem, ha a forráshoz van magyar fordítás. Noha főleg a klasszikus és középkori latin nyelv kíséri a dolgozatot, nem szükséges, hogy nyelvészeti problémákba merüljünk bele, mivel számunkra a forrás tartalma a lényeg, és nem az hogy a klasszikus és a középkori latin között milyen stilisztikai, nyelvtani vagy formai eltérések voltak.

A módszertani szempontokat figyelembe véve elsődleges célom a szövegszerű hivatkozások és egyezések felgöngyölítése volt, mivel csak így bizonyítható egyértelműen, hogy egy-egy szerző valóban Vegetiustól idézett; többségük név szerint is említette az író. Ha viszont ez elmaradt (pl. Maurikiosnál, VI. (Bölcs) Leónál, Sevillai Izidornál, Beda Venerabilisnál, Alcuinnál, Machiavellinél), akkor a tipikus vegetiusi motívumokkal, toposzokkal vagy a latin szavak és kifejezések egyezésével igyekeztem alátámasztani a fennálló kapcsolatot. Sevillai Izidor, Beda Venerabilis, Alcuin és Machiavelli esetében ez az eljárás egyértelmű eredményre vezetett, mivel ők összefüggően, több mondatot, bekezdést vagy motívumot idéztek Vegetiustól. A párhuzamok értéke inkább Maurikios császárt illetően ütközött problémákba, mivel nála a szövegszerű egyezések aforizmákban jelentek meg, amelyeknek száma ráadásul elenyésző. A bizonyítást csak nehezítette, hogy Maurikios számtalan aktuálisnak tekinthető vegetiusi javaslatot kihagyott a „törzsszövegből”, és azokat inkább „csak” az aforizmagyűjteményébe tartotta beépíthetőnek. A filológiai úton történő bizonyítás pedig azért problematikus, mivel Maurikios görögül és nem latinul írt. Ezen szempontok tükrében került a *Strategikon* és VI. (Bölcs) Leó *Taktikájának* elemzése a dolgozat végére egy függelékbe.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

Hogy a középkorban a katonai és politikai gondolkodás szerves részét képezte a klasszikus örökség, és így Vegetius is, azt jól bizonyítja az a tény, hogy az utódállamokban már a kezdetek kezdetén hivatkoztak a „Foglalat”-ra. Az első fennmaradt Vaticanus Reginensis 2077 elnevezésű kéziratból és Beda Venerabilis hivatkozásaiból Sherwood joggal állítja, hogy a 9. századig a Vegetius iránti érdeklődés a természettel kapcsolatos motívumok tanulmányozásában merült ki. Viszont úgy látom, hogy ez az állítás némi kiegészítésre szorul. Nyugaton először Sevillai Izidor tanulmányozta Vegetiust, és a 7. századtól fogva nem csak természeti, hanem katonai aspektusok miatt is forgatták a „Foglalat”-ot. Persze ezt a hatást nem szabad túlértékelni. Maurikios (és rajta keresztül VI. (Bölcs) Leó) mindössze néhány, gyakorlati haszonnal nem kecsegtető aforizma erejéig, míg Sevillai Izidor négy katonai terminológia miatt hagyatkozott Vegetiusra. Vagyis a későbbi kivonatolókhoz képest mindketten csak marginálisan érintették forrásukat. Viszont a hangsúly inkább azon van, hogy beépíthetőnek találták az író gondolatait egy katonai kézikönyvbe és egy enciklopédiába. Vagyis már ekkor kezdetét vette az a sokszínű műfaji keveredés, amely a középkor évszázadaiban oly jellemző lesz a Vegetiust idéző kivonatokra.

A korai kivonatolók közül némileg kilóg az a Beda Venerabilis, akinek hivatkozásai egyértelmű vegetiusi hatást tükröznek, viszont a korabeli angolszász kéziratok hiánya és Vegetius nevének elhagyása azt sejteti, hogy az író vagy nem tudta, hogy kitől idéz, vagy pedig szándékosan mellőzte forrásának nevét. A szakma továbbra is megosztott a kérdésben, abban viszont egységes, hogy Vegetius szerepe nem tekinthető számottevőnek, még annak ellenére sem, hogy Beda három munkájában hivatkozott rá. Ezen hivatkozások nem mutatnak tovább a szerző egyéni érdeklődésén, és inkább azt a célt szolgálták, hogy bibliai és természeti motívumokat értelmezzenek. Viszont hogy Vegetius két bibliamagyarázatban, és az angolok történetét feldolgozó gestában is szerepet kapott, ugyancsak alátámasztja írásának sokoldalúságát.

A „Foglalat” használhatóságának keretei jelentősen kibővültek a 9. században. A római író munkájának oktató és reformista hangulatot sugárzó természete nem csak modellként, hanem egy hiteles precedensként is szolgált a Karoling uralkodóknak a keresztény Római Birodalomról. A minta közvetítéséhez a legalkalmasabb közegnek a bibliamagyarázat, a florilégium és főképp az a királytükör bizonyult, amely a középkor végéig a legmegbízhatóbb műfaja maradt a vegetiusi tradíció továbbörökítésének. Alcuin, Sedulius Scottus, Lisieux-i

Frechulf és Hrabanus Maurus kiemelték a „Foglalat” azon institúcióit, amelyek révén egyrészt legitimálhatták a birodalom és a Karoling uralkodó római eredetét, másrészt formálhatták azt a királyképet is, amelyen végső soron az egész állam boldogulása múlott. Közülük elsősorban Sedulius Scottus rendszertelennek tekintett hivatkozásai esetében sikerült arra terelni a figyelmet, hogy a szerző nem csak személyes érdeklődésből, hanem tudatosan ragadott ki egy-egy mondatot a „Foglalat”-ból, különösen azokat, amelyek az államelmélettel kapcsolatban próbálták formálni a királyképet.

A „Foglalat” 9. századi intenzív kiaknázása még több praktikus okokkal is magyarázható. Az egyre gyengülő királyi hatalom, a belső széttagozottság és a külső támadások együttesen oda vezettek, hogy ezek a klerikus írók olyan, a vegetiusi ideával azonos katonákat kerestek, akik egy egységes, képzett, és hatékony hadsereg benyomását keltik, és akik eredményesen vehetik fel a harcot az egyház vagy az állam védelme érdekében. Legfőképpen Lisieux-i Frechulf és Hrabanus Maurus törekedett arra, hogy a Római Birodalom katonai elméletét és gyakorlatát egy keresztény köntösbe bújtatva bocsássa az uralkodó rendelkezésére, felhívva a figyelmét arra, hogy a mind inkább aktuális katonai problémákra gyógyír lehet Vegetius könyve. És hogy az egyház az éppen kialakuló lovagság eredetét Vegetius keresztény-római katonáival magyarázhatta, tökéletesen illeszkedett a Karolingok politikai gondolkodásába, és nem utolsósorban a Szentföld felé vonuló keresztiesek küldetéstudatába. A középkori lovagság római eredetéről történő interpretációja, amely a 14. századtól fogva jelentkezett markánsan például a haditechnikában, a hadijogban, vagy a francia lovagi kultúrában, már ekkor kezdetét vette.

A Karoling örökséget folytatva, a 12-13. században tett hivatkozások sem tekintettek el a didaktikai és moralizáló motívumoktól. Az újdonság mégis abban volt, hogy Vegetius hosszabb és sokkal összetettebb tudományos munkák forrásaként is hasznos alapként szolgált. A „Foglalat” funkciója is kibővült: hogy a római író tanúja volt a birodalom társadalmi és morális válságának, egy kapaszkodót nyújtott John of Salisburynek arra, hogy a hadsereg államban betöltött szerepével foglalkozzon. Az egészen egyedi, organológiai motívumok révén római eredetűnek feltüntetett államkép egyaránt tükrözi Salisbury udvarral szembeni kritikáját, és vízióját az ideális társadalmi berendezkedésről. Az író az állam kezének, vagyis a hadseregnek a vegetiusi *exercitus* tekintette, és azzal, hogy az ő ideális katonái már nem csak jól képzettek és hatékonyak, hanem erkölcsökben is kitűnnek, ahogy azt Vegetius is kiemelte, a saját keresztény-lovagi ideájának égisze alatt továbbfejlesztette a Karoling-kori klerikusok ideális katonáiról szőtt motívumát.

A római írónak a középkori tudományos irodalomban betöltött meghatározó szerepét tovább növeli, hogy nem csak John of Salisbury, hanem Beauvais-i Vince is a hadművészet

egyedüli forrásaként tekintett a „Foglalat”-ra. A *Speculum Maius* szerkesztettségéből arra következtethetünk, hogy az író szemében a hadtudomány egy létező, az emberiség történelméhez szorosan kötődő tudományág volt, amely megkerülhetetlen, a többi tudománnyal egyenrangú diszciplínának számított. És mivel a hadtudományt ő is Vegetiustól származtatta, Beauvais-i Vince is beállítható azon szerzők sorába, akik a lovagi hadművészetet római eredetre vezették vissza.

A 13. század második felében Arisztotelész korpuszának újrafelfedezése nagymértékben előmozdította a korszak teológiai és politikai gondolkodását. Ennek eredményeképpen a hagyományos didaktikai és moralizáló célokat megőrizve, viszont új elméleti és gyakorlati tartalmakkal kiegészítve jelentkezett a királytükör műfaja, amely minden eddigieknél szélesebb spektrumon vette számításba Vegetius szavait. Aquinói Tamás, Luccai Ptolemaius és Aegidius Romanus az arisztotelészi filozófia mentén formálták meg az ideális uralkodói képet; a legfőbb hatalom birtokosának rátermettnek, bölcsnek és alázatosnak kell lennie, aki a hatalom forrásának, vagyis a népnek az érdekeit kell szem előtt tartania. Amíg az uralkodót és a közösséget az arisztotelészi minta fogta egybe, addig az uralkodó és a hadsereg kapcsolatát Vegetius segítségével próbálta egy egységes formába önteni Aegidius Romanus. Aegidius újítása abban rejlett, hogy John of Salisburyvel ellentétben ő nem pusztán a hadsereg társadalomban betöltött szerepét akarta definiálni, hanem a „Foglalat” teljes szellemiségét magáévá téve kívánta új alapokra helyezni az állam, a hadsereg és a társadalom közötti összefonódásokat. Ebben az igen zavaros és kivitelezhetetlen teóriában talán csak Vegetius mondanivalója volt a legkövethetőbb: az államnak egy jól szervezett és hatékony haderőre kell támaszkodnia, amely elejét veszi a belső zendüléseknek, és visszaveri a külső támadásokat. A *De regimine principium*, noha számos ellentmondással terhelt, mégis az első olyan királytükör volt, amely a gyakorlati javaslatok és motívumok (sorozás, kiképzés, taktika, ostromharcászat stb.) révén a komplett vegetiusi hadművészet meghonosítására tett kísérletet.

Aegidius Romanus Vegetiusra épülő királytükre azonban csak a bevezetője volt annak a hatalmas érdeklődésnek, amely a késő középkorban a római író iránt megnyilvánult. A tudományos élet fejlődése, a könyvnyomtatás feltalálása, a nemzeti fordítások elkészítése, továbbá a hadművészetben, különösen a haditechnikában és a hadijogban bekövetkező változások együttesen eredményezték az antik hadtudományok reneszánszát és a „Foglalat” páratlan népszerűségét. Döntő jelentőségűnek tekinthetjük azt is, hogy a hadelmélet lejegyzői vagy csatazajban edződött hivatásos katonák (Kyeser, Bueil, a *Pulcher tractatus* szerzője), vagy a katonai ismereteiket komoly szintre fejlesztő tudósok, írók (Valturius, Bonet, Pizan,

Biondo, Machiavelli) voltak. Szinte kivétel nélkül, mindannyian érzékelték a hadügy átalakulását, és felismerték, hogy a hadművészet tudományos úton való vizsgálatának feltétele nem csak a jelenkor problémáinak ismeretén, hanem a korábbi szakirodalomban való széleskörű tájékozottságon is nyugszik. Az aktuális dilemmák által generált kérdések, és az ezekre adott, római irodalomból vett válaszok hűen tükrözik a két korszak hadművészetének összefonódásait: római ostromfegyverek és azok továbbfejlesztése a haditechnikában; *ius gentium* hatása a hadijogban Legnano és Bonet révén; Franciaország felszabadítása és az összeurópai lovagi hadművészet reformja római minták szerint Pizannál és Bueilnél. A sajátos problémákkal szembesülő, és így egészen egyedi megoldásokat kitaláló itáliai humanisták sem kivételek: professzionális alapokra felépített római miliciarendszer; római nehézgyalogos-taktika reaktiválása; a csata döntő szerepe. Azért is volt különösen fontos, hogy a fenti szerzőkkel foglalkozunk, mivel őket már nem az államelméleti kérdések, a moralizálás, vagy a skolasztikus filozófia, hanem a mindennapok gyakorlata, a személyes tapasztalatok és az antik források objektivitása motiválta. A hadtudomány így kiszabadulhatott a több évszázados egyházi béklyóból, és ráléphetett az önállósodás azon útjára, amelynek első megállója Machiavelli, végső állomása pedig a németalföldi hadvezérek lesznek.

Disszertációmban igyekeztem bemutatni, hogy Vegetius Renatus *Epitoma rei militaris* című munkája milyen formában és mértékben hatott a középkor (had)tudományos irodalmára. Egyrésztől bebizonyítottam, hogy a „Foglalat” több volt, mint egy későantik korban született hadtudományi értekezés. Ez a mű egy ezer éven átívelő történelmi munka, katonai szakkönyv, didaktikai tankönyv és erkölcsi példatár volt, amely felbecsülhetetlen értékű hatást gyakorolt nem csak a középkor hadtudományos műveltségére, hanem az európai tudományos irodalomra is. A felsorakoztatott példák bebizonyították, hogy a Nyugatrómai Birodalom bukását követően ugyan megmaradt az érdeklődés az elméleti hadtudomány iránt, viszont egy jóval alacsonyabb szinten, kezdetben vallási és egyházi szövegekben, intézményekben, később irodalmi és hadtudományos jellegű munkákban élt tovább a művelése. Szerzőik az elméleti hadtudomány megvalósulását abban az *Epitoma rei militaris*ban látták, amelynek folyamatosan törekedtek az aktualizálására, a tanácsok gyakorlatba való átültetésére. A vizsgált források alapján egyértelmű, hogy a középkor első felében, nagyjából a 13. század végéig, az elméleti hadtudomány fejlődésére döntő hatással az egyház volt: 400 és 1300 között író tizenkét szerző közül, Maurikios és VI. (Bölcs) Leó kivételével, mind egyháziak voltak. A 14. század kezdetétől számított kilenc szerző közül már csak Honoré Bonet kötődött az egyházhoz. A többi nyolc vagy tudós, vagy katona és/vagy író volt. A műfajokat

összevetve egymással szintén az a kép bontakozik ki előttünk, hogy az elméleti hadtudomány iránti figyelem, fokozatosan kiegészülve a hadtudomány gyakorlati szegmenseivel, szintén a 14. századtól fogva nőtt meg és pluralizálódott szignifikánsan: katonai értekezések (haditechnika, hadijog, memoár, általános katonai kézikönyv), topográfiai kézikönyv, és két királytükör. A műfaji sokszínűség ugyan a 14. század előtt is megvolt, viszont ezek olyan írások voltak, amelyek kevés kivételtől eltekintve (a kelet-római és bizánci katonai kézikönyv) vallási és egyházi hatást mutatnak (bibliamagyarázat, florilégium, királytükör, kompendium, enciklopédia).

Dolgozatom csak kis darabja annak a hatalmas munkának, amely még a magyar kutatókra vár. Ezúttal csak a „Foglalat” szövegének kommentálására, és a legjelentősebb kivonatolók ismertetésére kerülhetett sor, viszont égetően szükség lenne egy friss fordításra vagy a magyar kapcsolatokat vizsgáló tanulmányra. A nemzetközi szakirodalom szemszögéből nézve is sok a tennivaló; Richardot már összegyűjtötte a kb. 60-70 középkori vegetiusi kivonatolót, viszont ezek feldolgozása még csak éppen hogy elkezdődött. Vegetius itáliai népszerűsége megkövetelne egy olyan tanulmányt is, amely az ott lejegyzett hivatkozásokat elemzi. Külön meg kell említeni, hogy még érintetlen kutatási területnek számít Vegetius (tágabb értelemben az antik hadművészet) újkori hatásainak szerepe is. Ezeket szem előtt tartva, disszertációm célja nem csak a figyelemfelkeltés, hanem a hazai kutatásokat előmozdítsa is volt. Számos olyan forrást sikerült bevonni a vizsgálatba, amelyekkel még senki sem foglalkozott: Maurikios, VI. (Bölcs) Leó, Sevillai Izidor, Beauvais-i Vince, Konrad Kyeser, Robertus Valturius, Giovanni da Legnano, Honoré Bonet, Jean de Bueil, Flavio Biondo. Sedulius Scottus hivatkozásainak egy új jelentésére sikerült rávilágítani, Aquinói Tamás és Luccai Ptolemaius vegetiusi utalásait pedig több pontban sikerült felfrissíteni. A szakirodalom által gyakran emlegetett Christine de Pizan és Machiavelli vegetiusi kapcsolatainak elemzésére ugyancsak dolgozatom vállalkozott először.

Publikációk

Az értekezés tárgyában megjelent publikáció:

Epitoma rei militaris (néhány megfontolandó tanács a sorozáshoz és a kiképzéshez)
Hadtudomány folyóirat: http://www.mhht.eu/hadtudomany/2011_e.html (11 oldal)

Tanulmányok:

A katonai logisztika néhány kérdése - Katonai logisztika a római hadseregben
Studia militaria, Hadtörténeti tanulmányok. Szerk.: Lisznyai Lajos - Kaló József. Debrecen, 2004, pp. 9-39.

Katonai hírszerzés Iulius Caesar hadseregében
Jászkunság, A Magyar Tudományos Akadémia Folyóirata, Jász-Nagykun-Szolnok Megye Tudományos Társaság. Szerkesztette: Örsi Julianna, LI. Évfolyam, 3-4. szám, 2008, pp. 87-110.

Élelmezés Iulius Caesar hadseregében
Juvenilia II., a 2007-es Országos Tudományos Diákköri Konferencia folyóirata. Szerkesztette: Pete László, Debrecen, 2008. pp. 116-129.

Citizenship in Roman Palestine (társszerző Begona Echabe Pérez)
Citizenshipes and Identities Inclusion, Exclusion, Participation (Ed. Ann Katherine Isaacs), Pisa University Press, 2010, pp. 212-215.

Recenzió

Philip Sabin - Hans Van Wees - Michael Whitby (szerk.): Görög és római hadviselés
Klió - Történelmi szemlélő folyóirat, 20. évfolyam 2011/2, szerk.: Orosz István, Papp Imre, Fodor Mihályné, Reszler Gábor. Debrecen, Klió Alapítvány, 2011, pp. 68-72.